

به مناسبت روز جهانی زبان عربی

عبدالنبی قییم

مجمع عمومی سازمان ملل متحد روز 18 دسامبر سال 1973 با تصویب قطعنامه ای زبان عربی را به عنوان یکی از زبان های رسمی سازمان ملل متحد انتخاب کرد. با این قطعنامه زبان عربی به همراه زبان های انگلیسی، فرانسوی، روسی، چینی و اسپانیایی زبان های رسمی سازمان ملل متحد شد. پس از آن یونسکو، سازمان فرهنگی ملل متحد در سال 2003 طی تصویب نامه ای روز 18 دسامبر هر سال را روز جهانی زبان عربی اعلام کرد.

در حال حاضر زبان عربی زبان رسمی 22 کشور جهان است و بیش از چهارصد و هفتاد میلیون نفر با آن سخن می گویند. ضمن اینکه زبان دین بیش از دو میلیارد نفر است. اما آنچه در این خصوص قابل تأمل است و شایسته است درباره آن سخن گفت توانایی، غنا و وسعت این زبان است که مایه حیرت و شگفتی زبان شناسان و پژوهشگران شده است. عرب دو ملکه دارد که به آن افتخار می کند، یکی شعر عربی است و دیگری زبان عربی است. در خصوص شعر و حتی در خصوص زبان عربی در کتاب در دست تألیف خود بیشتر خواهیم نوشت، اما درباره زبان عربی سخن ایران شناس معروف ادوارد براون را ذکر می کنم که در کتاب تاریخ ادبیات ایران این افتخار عرب به "زبان پرافتخار خود" را بحق می داند (ص 20). دانشمند نام آور ابوریحان بیرونی آن چنان عشق و علاقه ای به این زبان داشت که دشنام به زبان عربی را بر تحسین و تمجید به زبان دیگر ترجیح می داد (الصیدنه فی الظم، ص 169). علامه محمد قزوینی یکی از شیفتگان زبان عربی بود، او از قاسم غنی می پرسد: این ثروت کلمات را از کجا آورده است و خود جناب می دهد که حتما به خاطر تسلطی است که غنی به زبان عربی دارد، چون کسی که عربی می داند، زبانش مثل بلبل باز می شود (یادداشت های قاسم غنی، ص 9). حسن تقی زاده زبان عربی را این چنین توصیف می کند: عربی یکی از غنی ترین و پرمایه ترین و عالی ترین زبان های دنیاست و اوقیانوس بیکرانی است که به واسطه آنکه قبل از تدوین نهایی آن از لغات قبایل کثیره عرب جمع آوری شده، بسیار وسعت دارد (لزوم حفظ فارسی فصیح، ص 28). محمد معین زبان عربی را زبان بسیار غنی و پرمایه و وسیع می داند (مزدیسنا و ادب پارسی، ص 16).

این از بزرگان علم و ادب پارسی، اما ببینیم زبان شناسان و پژوهشگران غربی که شهرت جهانی دارند و آراء آن ها مورد قبول محافل علمی و آکادمی است در این خصوص چه گفته اند. فواد سزگین محقق علوم اسلامی و مستشرق معروف ترک و استاد دانشگاه گوته فرانکفورت که در سال 2018 دارفانی را وداع گفت، چنین آورده است: افراد زیادی درباره توانمندی و غنا و شیوایی زبان عربی سخن گفته اند، ارنست رنان، لوئیس ماسینون، گوستاو جرونیلوم، آلفرد گیوم، ژرز میلیه، یوهان فاک، دیوید ساموئل مارگولیو، کارلو فالینو، روزه بلاشیر، جورج سارتون، (زبان شناس بلژیکی)، ژاک بیرک، گوستاو فریتاج، زیگموند هونکه، کارل بروکلیمان، جون ج. میلیه، عبدالکریم ژرمانوس (مستشرق مجاری)، اما از همه جالب تر اظهارنظر زبان شناس، پژوهشگر، مورخ نامدار آلمانی تئودور نولدکه برای من حائز اهمیت است، چون او در زبان های سامی تخصص داشت و مورخ منصف و دقیقی است، نولدکه می گوید: انسان به هنگامی که غنا و فراوانی واژگان زبان عربی را مشاهده می کند، از کثرت واژگان دچار شگفتی می شود و به هنگامی که بداند روابط زندگی نزد عرب بسیار ساده است، اما در اندرون این دایره بر فرق های دقیق معانی واژگان در یک کلمه عنایت دارند، بیشتر شگفت زده می شود (تاریخ نگارش های عربی، ص 98).

گوستاو لوبون می نویسد: در این که زبان عرب در چه زمانی به وضع کنونی رسیده و نشو و نما یافته، اطلاعی در دست نیست، ولی از اشعاری که یک قرن قبل از ظهور پیغمبر اسلام در دست است معلوم می شود که زبان عرب در آن زمان به درجه کمال فعلی آن رسیده بود (تمدن اسلام و عرب، ص 547). او در ادامه می افزاید زبان عرب از زبان هایی است که میان اجزاء آن نهایت درجه نظم و ترتیب برقرار است.

نگارنده به عنوان فرهنگ نویس سخنان زیادی در این خصوص دارد، به ویژه هنگامی که برای یافتن معادل فارسی یک کلمه عربی با کمبود واژگان مواجه می شده و در برخی موارد یا معادل فارسی وجود ندارد یا اگر وجود داشته باشد معنی دقیق و معادل دقیق کلمه عربی نیست. این ویژگی را فن گوستاو گرونیام به بهترین وجه بیان داشته است. او در مقام مقایسه زبان عربی با زبان یونانی برآمده و می نویسد: آنجا که زبان یونانی برای نمایاندن چندین چیز جز یک لغت ندارد، زبان عربی برای یک شیء دارای چندین لغت است و وقتی که زبانی به عربی ترجمه شود، زیباتر می شود (اسلام در قرون وسطی، ص 37).

زبان عربی برای حالت ها و احساس های و کردارهای مختلف، واژگان مشخص و معینی دارد، حال آنکه بسیاری از زبان های زنده دنیا فاقد این ظرافت و برش های دقیق معنایی هستند. به قول کارل بروکلن این زبان با همه واقع گرایی از چنان شور و شراری برافروخته است که آن را قادر می سازد ظریف ترین احساس های عشقی و نیرومندترین احساس های غرور و مردانگی را به بیان آورد (شعر عرب در عهد جاهلی، ص 81). برای اینکه به عمق و فحوای این سخن بروکلن و سخن نگارنده پی ببریم به عنوان نمونه واژه های عربی درباره حالت های مختلف «خواب» را ذکر می کنیم، و برای غنای سخن خویش از قرآن کریم مدد می گیریم و برای هر واژه از قرآن مثال می آوریم:

عرب مقدمه خواب و پیش از چرت زدن را «سنه» گوید (لا تأخذه سنه و لا نوم).
ابتدا و آغاز خواب را «نعاس» گوید (إذ يغشيكم النعاس أمنة منه).
خواب منقطع را «هجوم» گوید (كانوا قليلاً من الليل ما يهجون).
خواب طولانی را «رقود» گوید (وتحسبهم ايظاً وهم رقود).
خواب طی روز را «قیلوله» گوید (أو هم قائلون).

بی جهت نیست که سه پژوهشگر غربی، سخن ابن جنی دانشمند قرن چهارم درباره زبان عربی را بیش از سایر سخنان پسندیده اند و آن را در کتاب خود آورده اند. ابن جنی می گوید: هرچه بیشتر به این زبان متبارک، لطیف و ظریف می اندیشم، بیشتر از پیش جلوه هایی از خرد، ظرافت و لطافت را در آن می یابم. جی - بوآس، ج - بی گی یام، و دی - ای کولوگیلی در ادامه می نویسند: همه این نظرات موجب تقویت این اندیشه در ابن جنی می شود که این زبان باید الهامی الهی باشد (دیرینه زبان شناسی عربی، ص 39).
پایان بخش این گفتار، بیت استاد سخن، بزرگ ترین شاعر پارسی گوی حافظ است که زبان عربی را هنر می داند و می گوید:

اگرچه عرض هنر پیش یار بی ادبی است
زبان خموش ولکن دهان پر از عربی است